

MİLLÎ KURTULUŞ ÖNDERİ ATATÜRK VE MİLLETLERARASI ETKİSİ

Prof. Dr. TURHAN FEYZİOĞLU

Türk Bağımsızlık Savaşı, XX. yüzyılda emperyalizme, sömürgeciliğe karşı girişilen ilk büyük kurtuluş hareketidir.

30 Ağustos hem bir son, hem de bir başlangıçtır. Başkumandanlık Meydan Muharebesi, Türk Bağımsızlık Savaşını zaferle taçlandırıp sona erdirirken, yalnız Türk Milleti için değil, bütün “*mazlum milletler*” için yepyeni bir dönem başlatmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, Türk Milletinin bağrından doğmuş bir Millî Kurtuluş hareketini dağınıklıktan kurtarıp birleştiren, canlandıran, örgütleyen, askerî ve siyasî alanlarda zafere ulaştıran büyük önderdir. Fakat Mustafa Kemal Atatürk, yalnız Türk Milletinin Bağımsızlık Savaşının eşsiz önderi olmakla kalmamış, bütün ezilen milletler için kurtuluş meş’alesini yakmış, onlara umut vermiş, yol göstermiş, örnek olmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk, daha Millî Mücadele sürerken, bu mücadelenin milletlerarası alanda doğuracağı yankı ve etkileri açıkça görerek, şu sözleri söylemiştir:

*“Türkiye’nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye büyük ve mühim bir gayret sarfediyor. Çünkü, müdafaa ettiği, bütün mazlum (ezilen) milletlerin ... davasıdır”*¹

30 Ağustos 1922 Başkumandanlık Meydan Muharebesinde kazanılan ve Atatürk’ün deyimiyile, istilâ ordularını “*Anadolu’nun harim-i ismetinde yok eden*” kesin sonuçlu zafer, yeni Türk Devletinin diplomatik ve siyasî alanda elde edeceği büyük başarıların askerî

¹ *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin 9 Temmuz 1922 tarihli sayısında yayınlanan 7 Temmuz 1922 tarihli konuşma (*Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, cilt II. İkinci Baskı, Ankara 1959, s. 40).

temelini teşkil etmiş; Yunanistan'da bir hükümet başkanının, bir eski başkomutanın, birçok bakanın idamına yol açmış; mağrur ve iddialı bir İngiltere Başbakanını güç duruma düşürmüş; Avrupa devletlerinin Türkiye'ye bakış açılarında büyük değişiklikler doğurmuş; yalnız Orta Doğu'da değil, Asya ve Afrika'da tarihin akışını etkilemiştir.

Millî Mücadele'de, Türk Milleti, millet iradesinin temsilcisi olan TBMM ve milletin bağrından doğan Türk ordusu, siyasi ve askerî liderliği bir arada yürüten Mustafa Kemal Atatürk'ün etrafında bütünleşmişlerdi.

Millî Mücadele, hakkın kaba kuvvete, Türk milliyetçiliğinin emperyalizme, yurtseverliğin ihanete, davaya inancın bozgunculuğa, millet iradesinin saray pazarlıklarına, akılcı ve çağdaş devlet idaresi anlayışının çağdışı safsatalara karşı zaferidir.

Türk Bağımsızlık Savaşı, Atatürk'ün Türk Milletine duyduğu büyük güvenle ve akılcı, gerçekçi bir yaklaşımla yürütülüp kazanılmıştır.

Büyük Önder'in, devamlı savaşlarla bitkin düşmüş, fakir, fakat yüce ruhlu milletine inancı tamdı:

“Türkiye halkı, yüzyıllardan beri hür ve bağımsız yaşamış ve bağımsızlığı bir yaşama gereği saymış bir kavmin kahraman evlâtlarıdır. Bu millet, bağımsızlıktan uzak yaşamamıştır. Yaşayamaz ve yaşamayacaktır”²

“Ölmek isteyen bir milleti hiç bir kuvvet kurtaramaz. Türk milleti ölmek istemez. O daima yaşayacaktır.” “Türk, esaret kabul etmeyen bir millettir. Türk milleti esir olmamıştır”³

Bağımsızlık Savaşı için “*kutsal bir kumardır*” diyen birine Atatürk'ün, “*Hayır. Kutsal bir hesaptır*” diye cevap verdiği bilinir.

Bağımsızlık Savaşının güç günlerinde (meselâ Akhisar cephesinde üç Yunan tümeninin karşısına sadece bin asker ve eğitilmemiş bir avuç köylü ile çıkılabildiği, sınırlı kuvvetlerimizin yok edilmelerini önlemek için cephenin sık sık geriye çekildiği günlerde), TBMM'nde, askerî gelişmelerle ilgili sert eleştiriler yapıldı-

² Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, C. II, Ankara 1959, s. 35.

³ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, genişletilmiş 3. basım, Ankara 1984, s. 2.

yordu. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın sarsılmaz inanç ve iradesi, bütün karamsarlıkları, bütün kararsızlıkları dağıtmağa yetiyordu:

“Efendiler, size açık söyleyeyim. Bazı yerler işgal edilmiştir, bunun üç misli daha işgal olunabilir. Fakat bu işgal hiç bir vakit bizim imanımızı sarsmayacaktır. . .

*Memleketimizin ellide biri değil, tamamı tahrip edilse, tamamı ateşler içinde bırakılsa, biz bu toprakların üstünde bir tepeye çıkacağız ve oradan müdafaa ile meşgul olacağız. . .”*⁴

Aynı konuşmasında, Türkiye ile bir Avrupa ülkesini kıyaslayan bir milletvekiline şöyle haykırıyordu:

“O memleket nerede? Bizim memleket ve milletimiz nerede? Efendiler, ben de, bazı arkadaşlarım gibi, Batı milletlerini, bütün dünyanın milletlerini tanırım. Fransızları tanırım. Almanları, Rusları ve bütün dünyanın milletlerini tanırım ve bu tanımam harp sahalarında olmuştur. Ateş altında olmuştur. Ölüm karşısında olmuştur. Yemin ederek sizi temin ederim ki bizim milletimizin manevî kuvveti bütün milletlerin manevî kuvvetinin üstündedir.”

*“ . . . Millî kuvvetlerimiz on misli üstün bir kuvvet karşısında çekildiler. Çekilmek lâzımdı. Eğer ölmek lâzımsa o da yapılır. . . Fakat hiç bir gaye temin edemeyecekse neye yarar? Gayeyi koruyabilmek için, on misli kuvvet karşısında (Akhisar cephesinde) bu binbeşyüz kişinin çekilmesi lâzımdı. . . Milletimizin manevî gücü gayet sağlamdır; bu sayede, bütün düşmanlarımızı galip vaziyetinden mağlup vaziyetine koyacağımıza herkesin güvenmesini rica ederim.”*⁵

TBMM'nin Millî Mücadele yıllarına ait Gizli Celse Tutanakları 1980 yılında yayınlanmış bulunmaktadır. Bu tutanakların I. cildinde, 29 Mayıs 1336 (1920) tarihli celsede, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye vekili İsmet Bey, Fevzi Paşa ve TBMM reisi Ankara meb'usu Mustafa Kemal Paşa'nın yaptıkları konuşmaları okumak, Millî Mücadeleyi yöneten liderlerin dünyayı da, Türk milletini de ne kadar iyi tanıdıklarını, ne kadar isabetli değer-

⁴ TBMM de 8 Temmuz 1920 de yaptığı konuşma, *Atatürk'ün Söylev ve Demeceleri*, cilt I, İkinci Baskı, Ankara 1961, s. 81.

⁵ Aynı konuşma, *a.g.e.*, s. 83-84.

lendirmeler yaptıklarını göstermeye yeterlidir. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili İsmet (İnönü) bey'in gizli celse konuşmasından aktardığımız şu satırlar, Atatürk'ün tahlillerine paraleldir; aynı inançla doludur; Bağımsızlık Savaşı liderlerinin asla maceracı olmadıklarını, son derece akılcı ve gerçekçi bir durum muhakemesi yaptıklarını ve Türk milletine engin bir güven beslediklerini göstermeye yeter:

“Efendiler, Ermeni ve Yunan kuvvetlerinden ve bugün mevcut olan Fransız ve İngiliz kuvvetlerinden başka İtilâf Devletlerinin elinde başka kuvvetler yoktur diye bir ifade serdetmiyorum. İtilâf Devletlerinin, memleketlerinde, daha büyük orduları ve teşkilâtları vardır. Fakat... bizim aleyhimizdeki projeyi yalnız Ermeni ve Yunan ordularından beklediklerini gösteren kuvvetli sebepler ve istihbarat mevcuttur. Birincisi, Fransız ve İngiliz milletine, Türk Milletinin imhası için maddeten gösterilecek bir menfaat yoktur. Bu proje, “istilâ” hırsı ile, “tagallüp” hırsı ile zevk alan idarecilerin (rüesanın) projeleridir. Uzun bir harpten sonra, yeniden, zevk için bir milleti diğer millete boğazlatmak suretiyle Fransız ve İngiliz milletinden kan istemek kolay bir şey değildir ...”

Söz konusu milletlerin neden Anadolu'ya büyük ordular gönderemeyeceklerini açıkladıktan sonra, konuşma şöyle devam ediyor:

“...Göndereceklerini farz etsek bile, Anadolumuz, dağlarımız, kolay istilâ olunacak, ikiyüzbin, beşyüzbin kişi ile bir ayda, beş ayda bir ucundan girilecek, öbür ucundan çıkılacak yerler değildir. Allah bizim dağlarımızı, tepelerine çikalım, dünyaya karşı serbest, hür teneffüs edelim diye yaratmıştır. Bir millete esareti kabul ettirmek için milyonlarca kuvvet, senelerce vakit, milyarlarca servet sarfetmek lâzımdır. Bunu biz, kendimiz, meselâ Yemen ve sairede uzun müddet tecrübe ettik. İmkânları ve vasıtaları bol olan milletler, meselâ İngilizler, Transval'de, Fransızlar bütün müstemlekelerinde tecrübe ettiler. Bütün bu tecrübeler, ezelden beri esir olan milletlerle yapılmıştır. Şimdi tecrübe edecekleri millet, ezelden beri hür olan bir millettir. Bizi imha etmek isteyenlere, bir kaç milyon askere ve uzun zamana ve bir çok servete lüzum olduğunu ispat ettiğimiz gün, hayatımızı bugün için ve gelecek

için temin etmiş olacağımız gibi, bize bakan bütün İslâm milletleri de hayatlarını temin etmiş olacaklardır.

Esas mesele: İsbat etmek mecburiyetindeyiz ki, İstanbul'da oturup veyahut herhangi bir telgraf merkezine oturup, bütün memlekete telgraf çekmek ve bütün memleketten, İngiliz, Fransız ve İtalyanlara karşı "aman teslim olduk" cevabını almak ihtimali olmasın.

Bütün memleketi istilâ ettikten sonra, bir tek dağbaşı kalacak olursa, o tek dağ başına da ayrıca kuvvet göndermek lâzım olduğuna düşmanlarımızı ikna etmeliyiz".

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili İsmet bey, konuşmasının bu bölümünde, Güney cephesinde Fransızlarla yapılan muharebelerde, karşımızdakilerin Türk direnişini, Türk azmini tecrübe ettiklerini; tankları, topları, makinalı tüfekleriyle yürüyüp "cephhe" zannettikleri yerlere ateş ettiklerini; fakat köylerde toplanan halkın bile istilâcılara karşı koyduğunu; istilâcıların tepelendiğini anlatır ve TBMM gizli celsesindeki konuşmasına şöyle devam eder:

"Efendiler, İstanbul'dan veyahut herhangi bir sahilden başlayarak memleketin bütün dağları üzerine çıkmak kolay değildir... Yalnız, korku ve dehşete düşerek, herhangi bir mahal ve cephenin el dokunulmamış yerlerini, el dokunulmadan kendilerine teslim edemeyeceğimizi düşmanlarımıza bildirmeliyiz. Şayet Avrupa, milletlerinin menfaati olmayan ve bizce ümit edilmeyen şekilde, geniş miyasta harekâta kalkışmak isterse, onu da... serinkanlılıkla karşılamaya hazırız. Her tarafı "Kerbeldâ" yapacağız. Memleketin her karış toprağını ayrı ayrı müdafaa edeceğiz. Her yerin ayrı ayrı zaptolunması lâzım geldiğini isbat edeceğiz...

... Efendiler, düşmanlarımızın elinde bize korku ve dehşet vermek için tayyare (uçak) vesaire gibi bir çok vasıtalar da vardır. Fakat şimdiye kadar hiç bir memleket tayyare ile zapt olunmadı ve hem de olmayacaktır... Onlar bizi Afrikalılar gibi cahil ve ürkek bir millet zannediyorlar...

... Memleketimizi maddeten abluka etmek isteyeceklerdir. Lâkin bunun da hiç bir tesiri, hiç bir ehemmiyeti olmayacaktır. Çünkü abluka ancak o millet için müessir (etkili) bir vasıta olur ki, Allah o millete gıdasını hariften gönderilmek üzere vermiştir. Bütün Türkiye muhasara edilse (sarılrsa) bile, daha

eksik şeylerle iktifa etmek (yetinmek) mecburiyetinde kalırız ve fakat midemizin ihtiyacını temin ederiz; harp için bileklerimizde kuvvet bulunur. Allah bize bu imkânı bahşetmiştir. Şu halde, abluka ile esareti kabul etmek için açlık ve gıda tehlikesi de yoktur.”

Memleketin büyük tehlikelerle karşı karşıya olduğunu, fakat bu tehlikelerin hepsini göğüslemeğe imkân verecek tedbirler, direniş çareleri de bulunduğunu belirttikten sonra, İsmet bey en büyük tehlikenin iç düşmanlardan gelebileceğini şöyle vurguluyordu:

“... Bizi teslim olmağa mecbur etmek için en kuvvetli bir vasıta daha vardır ki, bu da dahilî (iç) nifaktır. Düşmanlarımız halkımızın an’anatından (geleneklerinden) ve Harb-i Umumînin millette haklı olarak vücuda getirdiği bakkınlıktan ustalıklı istifade etmek istiyorlar. Meselâ, halk askerlikten yorulduğu için, millete askerliğin ilga edildiğini, bütün vergilerin affolunduğunu ilân ediyorlar. Milletimizin öteden beri gerek dinine ve gerek saltanat makamına bağlılığını bilen düşmanlarımız, saltanat ve hilâfet makamının elinde bulunan bütün kuvvetleri millet aleyhine zorla sarfettiriyorlar... (Bazı kimseler) “Hazret-i Padişah askerliği affetti, vergileri affetti, sulh oldu, din ve imanı olan bizim arkamıza düşsün” diye etraflarına bir çok halk toplayarak muhtelif telgraf merkezlerini basmak ve etraftaki zavallı köylüleri ellerine almak için uğraşmaktadır.”

“... Dahilî (iç) nifakın en büyük tehlike olduğunu hepimiz bilmekle beraber, bu hususta her gün her rastgeldiğimize ne kadar çok tekrarda, ne kadar çok irşatta bulunursak, düşmanlara karşı kendi mukavemetimizi bir kat daha isbat etmiş oluruz”.⁶

İsmet (İnönü) bey'den sonra Fevzi (Çakmak) Paşa kürsüye gelir. 29 Mayıs 1920 günü, gizli oturumda, onun söyledikleri de, Bağımsızlık Savaşı'nın önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün ve arkadaşlarının inançlı, fakat gerçekçi tutumlarının ifadesidir. Fevzi Paşa, düşmandan kurtarılan, İstanbul'dan kaçırılan silâh ve cephanenin, düşmanların zannettiklerinin üstünde olduğunu;

⁶ TBMM Gizli Celse Zabitleri, Cilt 1, İçtima 21, 29 Mayıs 1920 tarihli gizli celse, s. 40-43.

İngilizlerin kapak takımlarını söküp aldıkları silâhların eksiklerini tamamlamak için bulunan çareleri anlatır. İngilizlerin, Anadolu'da isyanlar çıkararak, bütün cephanemizi iç savaşlarda tüketmemizi istediklerini; fakat onların zannettikleri gibi cephane buhranı çekilmeyeceğini izah eder. Askerin "talim ve terbiyesi"; mahallî elbiseleriyle cepheye sevk edilenlerin askerî üniformaya kavuşturulması; "Kuvayı Milliye"nin muntazam bir ordu haline dönüştürülmesi için düşünülen tedbirleri açıklar, Fevzi Paşaya göre:

"Kesin bir sonuç alabilmek için mutlaka muntazam kuvvetlere ihtiyaç vardır ve özellikle emir ve komuta zincirinin muntazam olması gereklidir".

Padişah hükûmetinin, İngilizlerle el ele vererek, iç isyanlar çıkarmağa, "Kuvayı inzibatiye adı altında bir takım serserileri toplayıp memleketimize musallat etmeğe" çalıştıklarını izah eden Fevzi (Çakmak) Paşa şöyle devam eder:

*"İngilizlerin yegâne plânı bir milleti içinden yıkmaktır. Bir millet ki bunu anlar ve bir kaya gibi kendisi üzerine gelecek fesatlıklardan, iç ve dış hücumlardan sarsılmaz, bünyesinde gedik açılmaz; o millet hiç bir vakit mahvolmaz ve mahvedilemez... Bugün hepimiz biliyoruz ki, yenildiğine inanan bir millet, silâhlarını atmadan da yenilmiştir. Ancak, yenilgiyi onaylamayan bir millet savaşmaya devam edebilir... Bizim milletimiz hiç bir zaman esaret zinciri taşımamıştır... Eğer biz, içimizde, kalbimizde; düşmanlarımızın buraya ayak basmamasına kesin bir azimle iman edersek, basamazlar efendiler."*⁷

Aynı gizli oturumda söz alan Mustafa Kemal Paşa, son siyasî gelişmeleri anlatır. Güney cephesinde Fransızların karşılaştıkları direncin, onlara, sorunları İstanbul Hükûmeti ile anlaşarak çözümleneceklerini anlattığını; sadece Sis, Pozantı veya Anteb'i boşaltmalarının değil, topraklarımızın tamamını terkedip gitmelerinin zorunlu olduğu gerçeğinin Fransızlar tarafından çok iyi anlaşıldığını izah eden Mustafa Kemal Paşa şöyle der:

"... Fransızlar cidden anlaşmak istiyorlar. Çünkü, maddeten, bizimle uğraşmak menfaatlerine aykırıdır ve belki, buna karşılık,

⁷ Aynı gizli celse tutanakları, s. 44-45.

Suriye'deki menfaatlerini azamî ölçüde güvence altına almak isterler. İşte onları bizimle anlaşmaya yanaştıran sebep budur ...”

“... Memleketimizin ve milletimizin kaderini bir gözümü bağlamak için, düşmanlarımız damat Ferit Paşaya müracaat ederek onunla davayı sonuçlandırmaya çalışıyorlar. Bundan dolayı, Avrupalıları bu çürük ve meşru olmayan müracaat yerinden vazgeçirip doğrudan doğruya milletimize ve milletimizin temsilcilerine müracaat ettirmek, kazanılacak başarıların en parlakıdır”.

Mustafa Kemal Paşa, yeterli silâha sahip olmadan savaşın yürütülmesinin güç olacağı iddialarına cevap verirken, *“hem müdafaa (savunma), hem de taarruz için silâhımız vardır. Ondan sonra muhtaç olduğumuz silâhları da düşmanların elinden alacağız”* der. Yine aynı konuşmasında, düşmanların çokluğu sebebiyle, Doğu'dan gelebilecek desteğin yararlı olacağını; düşmanlarımızla savaş halinde olan Sovyet Rusya ile ittifak konusunun da dikkatle incelendiğini; ancak bunun *“bolşevik olmak”*la hiç bir ilgisi bulunmadığını; bunun büsbütün başka bir mesele olduğunu ve bunu düşünmeğe bile ihtiyaç duymadıklarını; esasen Rusların da, dinî ve millî inançları bolşeviklikle bağdaşmayan milletlere kendi görüşlerini kabul ettiremeyeceklerini anladıklarını izah eder. Bu arada, asıl güç kaynağının milletin kendisi olduğunu belirtmekten geri kalmaz:

*“Bakanlar Kurulu (Heyeti İcraiye) bu konudaki teşebbüsünde gayet tedbirli olmak lüzumunu kabul etmiştir. Şöyle ki, varlığımızı korumak ve millî emellerimize erişmek için gerçek dayanağı dışarda değil, içerde, kendi vicdanımızda bulmak prensibini Bakanlar Kurulu kabul etmiştir”.*⁸

Türk lideri ve Ankara'daki TBMM Hükûmeti bu kadar gerçekçi ve akılcı değerlendirmeler yaparken, gerek Yunanlılar, ge-

⁸ Aynı gizli celse tutanakları, s. 48. O günkü dış politika ve millî savunma zorunlukları sebebiyle bolşeviklerden maddî destek ve silâh almağa çalışırken, Atatürk ve arkadaşları, komünizmin Anadolu'ya sızması, ülke içinde örgütlenmemesi, hele orduya bulaşmaması için sıkı tedbirler alıyorlardı. Atatürk, bolşevizmi, komünizmi açık ve kesin şekilde reddetmişti. (Bk. Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, İstanbul 1955; Turhan Feyzioğlu, *Atatürk ve Milliyetçilik*, Ankara 1986, s. 35, s. 55-65).

rekse onların Anadolu'ya karşı giriştikleri zalim ve haksız istilâyı bütün gücüyle destekleyen İngiliz Başbakanı Lloyd George gibi kimseler, boş hayaller içinde yüzüyorlardı.

TBMM'nin 1920-23 yıllarına ait gizli celse tutanakları kadar, aynı dönemde İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunan Başbakanları, bakanları ve komutanları arasında yapılan gizli toplantılarda konuşulanları tesbit eden resmî belgeler de, ilginç gerçekleri gözler önüne sermektedir.

İngiltere devlet arşivinde bulunan ve üzerinden yeterince zaman geçtiği için gizliliği kaldırılan belgeler, Dışişlerimizin değerli mensuplarından Büyükelçi ve tarihçi Bilâl Şimşir tarafından derlenmiş; Millî Mücadele dönemi ve Atatürk ile ilgili önemli belgelerin İngilizce (veya Fransızca) asılları Türk Tarih Kurumu'nca yayınlanmıştır. "*İngiliz Belgelerinde Atatürk*" başlığı ile yayınlanan bu değerli eserde yer alan yüzlerce ilginç belgeden biri, 18 Şubat 1921 tarihinde İngiltere Başbakanı Lloyd George ile Yunan Başbakanı Kalogropoulos arasında yapılan görüşmeye ait resmî tutanaktır. Bu görüşmede, Yunan Başbakanı, müttefikleri tarafından gerekli izin verildiği anda, Yunan ordusunun Mustafa Kemal'e bağlı kuvvetleri hemen darmadağın edeceğine dair güvence vermiş ve Lloyd George da bundan duyduğu büyük memnuniyeti belirtmiştir.⁹

Bundan üç gün sonra, 21 Şubat 1921'de ise, Fransa Başbakanı Briand ile İngiltere Başbakanı Lloyd George'un Londra'da buluştuklarını görüyoruz. İki ülkenin dışişleri yetkililerinin de katıldıkları bu toplantının resmî tutanağını, TBMM gizli celsesinde Türk liderlerinin yaptıkları tahlillerle karşılaştırmakta yarar vardır.

Lloyd George, Fransa Başbakanı Briand'a, Yunan Başbakanı ile yaptığı görüşmeyi nakleder. "*Mustafa Kemal'in gücünü mübalağa etmemek*" yolundaki sözlere karşılık, Fransa Başbakanı Briand ihtiyatlı olmayı önerir. Çünkü Fransızlar, Adana, Maraş, Gaziantep havalisinde Türklerle karşı karşıya gelmişlerdir. Briand, Güney cephesinde Türk kuvvetlerinin ve halkının Fransızlara karşı nasıl yiğitçe direnmeğe devam ettiklerini anlatır; binlerce Fransız askerinin ölmesine rağmen, Türk direnişini sindirmeği, yok etmeği

⁹ Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Ankara, 1979, c. III, 61 sayılı belge: "*Interview between the British Prime Minister and M. Kalogropoulos, on February 18, 1921*", s. 137-138.

başaramadıklarını nakleder; “*Fransız birliklerinin yerinde Yunan birlikleri bulunsa idi durum ne olurdu? Merak ediyorum*” der.

Lloyd George, Güney’de Türkleri yenemeyen Fransız birliklerinin Fransa’nın en iyi birlikleri olmadığına dair rivayetler duyduğunu; bu Fransız birliklerinde Senegal’lilere, Ermeni’lere yer verildiğini, başarısızlığın buna bağlı olabileceğini söyler.

Briand, başlangıçta Fransız birlikleri içinde Ermeni’lere de görev verildiğini, fakat sonra bundan vazgeçildiğini belirtir; Fransa Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Berthelot ise, Güney Cephesine gönderilen birliklerin hepsi iyi olmasa bile, aralarında çok iyi birlikler bulunduğunu ifade eder.

Briand, Adana, Maraş, Gaziantep cephesindeki durumu yakından bilen (daha önce Çanakkale’de Türklere karşı savaşırken bir kolunu kaybetmiş olan ve 1921’de Suriye’deki birliklerin başında bulunan) general Gouraud’nun görüşlerini anlatır. Fransız generalinin tahmini şöyledir: Yunanlılara ilerleme yolunda gerekli bütün destek sağlansa bile, Anadolu’da ki askerî harekâtı sonuçlandırmak kabil olmayacaktır. Başlangıçta Yunanlılar bir başarı elde edecekler, fakat sonunda Türkler onları geri püskürteceklerdir; barış sağlanamayacaktır.¹⁰

Aynı gün öğleden sonra, Londra’nın St. James sarayında, İngiltere adına Başbakan Lloyd George ve Dışişleri Bakanı Lord Curzon’un, Fransa adına Başbakan Briand ve Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Berthelot’nun, İtalya adına Kont Sforza’nın, Japonya adına Baron Hayashi’nin, Yunanistan delegesi olarak Başbakan Kalogeropoulos’un ve bu milletlere mensup çok sayıda siyasi ve askerî uzmanın katıldığı bir konferans toplanır.

Soruları cevaplandıran Yunan Başbakanı Kalogeropoulos, Yunanlıların Anadoludaki gücünün Mustafa Kemal’in askerlerinden kat kat üstün olduğunu, bütün küçük Asya’da “*nizam*”ı kurmağa, “*ülkeyi Türklere temizlemeğe*” yeteceğini ve hatta artacağını söyler. Yunan askerî müşavirlerine göre bu iş üç ayda tamamlanabilecektir; Yunan ordusu Mustafa Kemal kuvvetlerini ve Sevr Andlaşmasına karşı çıkanları kesinlikle imha etmeğe muktedirdir.¹¹

¹⁰ Aynı eser, 64 sayılı belge: “*Notes of a Conversation between Mr. Lloyd George and M. Briand, on February 21, 1921, at 9.15 a.m.*”, s. 141-145.

¹¹ Aynı eser, 67 sayılı belge: “*British Secretary’s Notes of an Allied Conference held at St. James’s Palace, London, on February 21, 1921, at 4 p.m.*”, s. 161.

Konferans tutanaklarına göre, Lloyd George, Kalogeropoulos'a, "ülkeyi Türklerden temizlemek"ten bahsederken nereleri kastettiğini sormuştur. Yunan Başbakanının gizli konferans tutanağında yer alan cevabı aynen şudur: "*Kemalistlerin işgalindeki ülkenin tümü*".

Bu defa Lord Curzon, Yunan Başbakanına nereye kadar ilerlemeği düşündüklerini sorar.

Bu soruyu Yunan Genel Kurmayı adına Sariyannis cevaplar: "*İlk aşamada Ankara'ya kadar...*" Yunan Genel Kurmay temsilcisi, ayrıca, Batı cephesini çökertmelerinin Mustafa Kemal'e bağlı bütün kuvvetlerin yok olup gitmesine yol açacağını ileri sürer.

Yunan Başbakanı kendi ordularının maddî ve moral gücünün mükemmel olmasına karşılık, Kemalist kuvvetlerin "*muntazam asker*" bile sayılamayacağını, perişan, kılıksız, aç olduklarını; bu kuvvetlerin üzerinde durulmağa bile değmeyeceğini iddia eder.¹²

Kalogeropoulos, Yunan kuvvetlerinin Türk ordusunun büyük kısmını esir edeceğinden; bunu yapamasa bile Ankara'nın doğusuna, demiryolu ve ulaşım imkânı olmayan bölgelere kadar sürerek bir daha toparlanamayacak şekilde dağıtacağından hiç şüphe edilmemesini ister.¹³

İtalya adına konuşan Kont Sforza, üstü kapalı şekilde, Napolyon'un Moskova seferini ve feci sonucunu ima ederek, Mustafa Kemal'in kuvvetlerini içerilere doğru çekmesi ve Yunanlıları üslerinden iyice uzaklaştırması tehlikesine değinir ise de, Yunan Başbakanı, Mustafa Kemal'in derme çatma ordusunun Osmanlı askeri gibi inatla dövüşmediğini, Ankara düşer düşmez bu ordunun dağılacağını; esasen Yunanistan'ın eksik bıraktığını açlığın, yoksulluğun ve ulaşım güçlüğüünün tamamlayacağını; kaldı ki Yunan askerinin Ankara'nın doğusunda da ilerlemeye tamamiyle hazır olduğunu; Yunanistan'ın, Anadolu'da mevcut 120.000 askerine 200.000 asker daha ekleyeceğini tekrarlar.¹⁴

Konferansta, daha sonra, Lloyd George, kişisel kahramanlığını ve Dünya Savaşı sırasında kazandığı zaferleri överek, Fransız generali Gouraud'ya söz verir.

¹² Aynı eser, *aynı belge*, s. 162.

¹³ Aynı eser, *aynı belge*, s. 163.

¹⁴ Aynı eser, *aynı belge*, s. 163-165.

Gizli konferansın tutanakları gösteriyor ki, Fransız generali Gouraud, halkın desteği ile yürütülen gerçek ve haklı millî kurtuluş savaşlarının yenilgi kabul etmeyen karakterini, Türk'ün seciyesini ve Mustafa Kemal'i iyi anlamıştır. General Gouraud, Çanakkale'yi yaşamış; Adana, Maraş, Gaziantep savunmalarını görmüş tecrübeli bir asker olarak, Londra konferansına katılanları boş hayallerinden uyandıрмаğa uğraşır:

“Türk askerî birliklerinin değeri hakkında Yunan Başbakanının sözlerini fazla iyimser buluyorum” diyen general Gouraud, Çanakkale'den tanıdığı Türk askerinin, içinde bulunduğu şartların bütün güçlüklerine rağmen, yine de çok tehlikeli bir hasım olmağa devam ettiğini ve bu askeri hafife alıp küçümsemenin hatalı bir davranış olacağını; kendi emrinde mükemmel eğitilmiş 50.000 Fransız askeri olduğu halde Güney cephesinde Türk direnişini kıramadığını; Antep kuşatmasında çok güçlük çektiklerini; Antep savunmasını Fransızların Verdun savunmasına benzettiklerini; Yunan ordusunun, Anadolu'da ilerledikçe, İzmir ovalarındaki direnişten çok daha sert bir direnişle karşılaşacağını; Türk Ordusunun gerekirse Sivas'a kadar çekilip Yunanlıları üslerinden 900 km. kadar uzaklaştıracağını; iklim şartlarının çetinliğini; Türklerin kendi vatanlarında çarpıştıklarını ve geri çekilseler, hatta dağılsalar bile, sonunda Yunan ordusunun çok güç duruma sokabileceklerini uzun uzun açıklar.

Türklerin özellikle bir savunma savaşında, çok çetin ve tehlikeli bir düşman olduğuna şahsen inandığını belirten General Gouraud, bir süre önce Beyrut'ta karşılaştığı bir Türk'ün kendisine *“hiç bir kuvvet Türkleri Orta Anadolu yaylasından söküp atamaz”* dediğini ve kendisinin de bu görüşün doğruluğuna tamamiyle inandığını söyler.¹⁵

Türklerin elindeki silâh ve cephane sayısını da küçümsemek gerektiğini, bazı rakamlar vererek, belirten General Gouraud ne Yunanlıları, ne de baş destekçileri Lloyd George'u etkileyemez. İngiltere Başbakanı, Yunanlıların hayalci iyimserliğini paylaşarak, bundan önce de ortak karargâhın sonuçla ilgili çok karamsar tahminler yaptığını, ama, Yunanlıların beklenmedik ölçüde kolaylıkla zafere ulaştığını söyler. Konferans süresince Lloyd George'un, öteki müttefiklere karşı, Yunanlıların en çılgınca ih-

¹⁵ Aynı eser, aynı belge, s. 167-168.

tiraslarını nasıl canla başla desteklediği tutanakların her sayfasında açıkça görülmektedir.

Londra'da, St. James sarayının kapıları ardında bunlar konuşulur, Anadolu Türklüğünü yok etme plânları yapılırken, Ankara'da, bir büyük önder, Mustafa Kemal Paşa, yüreği inançla dolu olarak milletine ve dünyaya seslenmeğe devam etmektedir:

*“Mütarekeden sonra düşmanlarımız tarafından silâhları alınarak, mevcutları azaltılarak eritilen orduları az zamanda âdeta yeniden kurduk, yeniledik, giydirdik, teçhiz ettik. Bugün her cepheye zaferler kazanarak harbeden ve vatan savunmasının ne demek olduğunu tamamiyle kavramış ordularımız vardır...
... Bugün Sevr Andlaşması fiilen ve hükmen yoktur...
Sevr Andlaşması hükümleri Türkiye'ye zorla tatbik olunamaz”*¹⁶

Mustafa Kemal'in inancı tam, iradesi çelik gibidir:

“Biz hakkımızı, hayatımızı, memleketimizi, namusumuzu müdafaa ediyoruz ve edeceğiz. Meşru ve haklı talebimizi tanımamak yüzünden akan ve akacak olan kanların mes'uliyeti şüphesiz sebep olanlara aittir. Bizi, millî davamızı takipten yıldıracak hiç bir vasıta, hiç bir kuvvet düşünülemez”.¹⁷

Bilindiği gibi, Birinci ve İkinci İnönü Muharebelerinde durdurulan istilâ kuvvetleri, yukarıda sunduğumuz belgelerde açıkça dile getirilen *“Mustafa Kemal kuvvetlerini imha”* ve *“Türkleri Anadolu'dan kovma”* hayalleri içinde, büyük bir taarruza hazırlanmakta idiler. Avrupa savaş sanayiinin en ileri imkânları ile donatılan Yunan ordusu, Anadolu'daki milliyetçi şahlanışa kesin bir darbe vurup Ankara Hükûmetini yok etmek amacıyla, 1921 Temmuzunda Eskişehir Kütahya taarruzunu başlattı. Güç günler yaşandı.

Mustafa Kemal Paşa, büyük bir gerçekçilikle ve askerlik sanatının gereklerini hiç bir demagojiye feda etmeksizin, ordunun Sakarya hattına kadar geri çekilmesini emretti.

Ülkenin geniş bir parçasını ve bir çok şehirleri-geçici de olsa- düşmana terketmenin doğuracağı ümit kırıklığını ve siyasî çalkantı-

¹⁶ Atatürk'ün TBMM'nin İkinci Toplanma Yılıni açarken yaptığı konuşma, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt I, İkinci Baskı, Ankara 1961, s. 164 ve s. 167.

¹⁷ Aynı eser, aynı cilt, s. 236.

ları çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, yine de “biz askerliğin gereğini tereddütsüz yapalım, öteki sakıncalara dayanabiliriz” demişti.

Gitgide huzursuz hale gelen Meclis'teki ısrarlar ve artan eleştiriler karşısında, geniş yetkiler almak ve bütün sorumlulukları yüklenmek suretiyle, 5 Ağustos 1921'de Başkumandanlık görevini bizzat yüklenmiş olan Mustafa Kemal Paşa, kendi deyimiyle “güç günlerde umutsuzluğu, zafer günlerinde gururu yenmek” gerektiğini bilen bir liderdi.

Başkomutanlık kanunu TBMM'de kabul edildiği gün, Meclis kürsüsüne çıkarak:

“Milletimizi esir etmek isteyen düşmanları behemahal yeneceğimize dair güven ve inancım bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada, bu konudaki tam inancımı Yüksek Heyetinize karşı ve bütün âleme karşı ilân ederim” diyordu.¹⁸

Yine 5 Ağustos 1921'de, Atatürk, “Millele ve Orduya Beyanname” adıyla yayınladığı bir bildiriye, bütün Yunan ordusunun Anadolu'ya getirildiğini, Yunan kralının da Anadolu'ya geldiğini, Türk kuvvetlerinin daha içerde yeni mevzilere çekildiklerini anlatıyor ve şu inanç dolu sözlerle millî bütünlüğü ve kurtuluş azmini perçinliyordu:

*“Bana Başkumandanlığı tevdi etmiş olan Meclisin ve o Meclisin temsil ettiği milletin kesin iradesi, hareket tarzının mihrakımı teşkil edecektir. Hiç bir sebep ve suretle değişmesine imkân olmayan bu irade, behemahal düşman ordusunu imha etmek ve Yunanistan'ın bütün Silâhlı Kuvvetlerini içine alan bu orduyu Anayurdumuzun harim-i ismetinde boğarak, kurtuluş ve bağımsızlığımıza kavuşmaktır”*¹⁹.

Aynı günlerde, Yunan basınında “Osmanlı İmparatorluğunun vârisinin Yunanistan olduğundan”, İstanbul'un Yunanistan'a ilhakından söz ediliyordu. Mustafa Kemal'in ordularını yok ederek, Anadolu'nun büyük bölümünde Yunan idaresini gerçekleştirme hayalleri kuruluyordu. Yirminci yüzyıl başlarından itibaren, yalnız Yunanistan'da değil, Osmanlı Devleti sınırları içindeki Rum aydınları arasında ve Ortodoks kilisesinde, Osmanlı Devleti'ni içten yıkıp fethetme, bu Devleti adım adım Rumlaştırma ve sabırlı bir çalışma sonunda Osmanlı ülkesinde siyasi iktidarın Helen ulusunun eline geçmesini

¹⁸ 5 Ağustos 1921 de, Başkumandanlık Kanunu'nun kabulü münasebetiyle TBMM'de yaptığı konuşmadan, *aynu eser*, c. I, İkinci Baskı, s. 174.

¹⁹ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, IV, Ankara 1964 s. 392-393.

sağlama yolunda çalışmalar yapılmıştı. Teokratik, çok uluslu, fakat gerçekte Fener Patrikhanesinin yönetiminde, Helenizmin egemen unsur haline geldiği bir imparatorluk rüyası görülüyordu. Uzun vâdeli bir plânın adım adım uygulanışı ile Osmanlı Devleti Bizanslaşacak, bütün Osmanlı ülkesi, fiilen, dinamik unsur olan Helenlerin yönetimine girecekti. Bu “tedricî” çözümün taraftarları, *megali idea*’yı adım adım gerçekleştirmek için gerekli teşkilâtı da kurmuşlardı. İkinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin uğradığı yenilgi, devleti adım adım ele geçirme stratejisi yerine, Türk topraklarını zorla alıp Bizans imparatorluğunu sür’atle ihya etme stratejisini ön plâna geçirdi. Atina’da kurulmuş olan “*Küçük Asya İncelemeleri Merkezi*” (*Center for Asia Minor Studies*) tarafından 1983’te yayınlanan önemli bir kitap, Trakya’nın tümünü, sonra İstanbul ve Boğazları, İzmir’den başlayarak Anadolu’yu Helen toprağı haline getirmek için çeşitli dönemlerde izlenen stratejilere, yapılan sistemli çalışmalara ve Yunanistan’ın doymak bilmez yayılmacılığına ışık tutan belgelerle doludur.²⁰

Sakarya Savaşı öncesinde, Yunanistan’daki ve Türkiye’deki *megali idea*’cılar, kesin sonucu elde etmelerinin gün meselesi olduğuna inanmağa başlamışlardı.

Yunan Kralı Konstantin, Eskişehir’e gelip orada karar-gâh kuruyor ve Ankara’ya törenle gireceği güne hazırlanıyordu; Mustafa Kemal ordusunun yakında tamamen yok edileceğinden emin olarak, yabancı gazetelere şımarık demeçler veriyordu.²¹

Sakarya Savaşı, bütün bu hayallerin yıkılmasıyla ve Türk’ün kesin zaferi ile sonuçlandı.

²⁰ Alexis Alexandris, *The Greek Minority of İstanbul and Greek-Turkish Relations, 1918-1974*, Athens 1983, özellikle s. 37-39, s. 49-51, İstanbul konusundaki Yunan düşünceleri ve tasavvurları için, s. 52-76. Sakarya Savaşı öncesinde Yunan basını için, bk. Bilâl Şimşir, *a. g. e.*, c. III, Belge 260, s. 603.

²¹ *Aynı eser*, Belge 278, s. 642. – Yunan halkına yayınladığı mesajda, Konstantin, “Ordumuzun başına geçmek için yola çıkıyorum... Zafer ırkımızın savaşlarını taçlandıracaktır... İrkımızın mazisi silâhlarımıza yol gösteriyor... Helen ideolojisinin zaptedilmez moral gücüne güvenerek, bu yüce millî emellerin ifasının beni çağırıldığı yere gidiyorum” diyordu. (13 Haziran 1921 tarihli *Le Figaro* gazetesinden nakleden Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoşu*, Ankara 1975, s. 187.)

Bu savaş hakkında verilen en doğru hükümlerden birini, Clair Price'ın, yüzyılımızın ilk çeyreği sona ermeden yayınlanan bir eserinde bulmak kabildir:

*“Sakarya boylarındaki Türk zaferi, Yakın ve Orta Doğu'nun siyasi yapısını kökten değiştirdi. İkiyüz yıldan beri, Batı, eski Osmanlı İmparatorluğunu parçalamakta idi; fakat Sakarya ırmağında Türk'ün kendisi ile karşılaştı ve bu karşılaşmada tarihin akışı değişti. Tarih, bir gün, bu az bilinen Sakarya karşılaşmasının çağımızın kader değiştiren savaşlarından biri olduğunu keşfedecektir”.*²²

Ünlü tarihçi Toynbee de, Sakarya zaferinin Türkiye ve dünya tarihini derinden etkileyen bir olay olduğunu görmüş, bu zaferi *“yirminci yüzyılın kader tayin edici savaşlarından biri”* olarak nitelemiştir.

Geceli gündüzlü üç hafta süren Sakarya Savaşı sırasında Mustafa Kemal Paşa, askerlik edebiyatında yer alan:

“Hat-ı müdafaa yok, sath-ı müdafaa vardır. Bu sath bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaş kanıyla sulanmadıkça terk olunamaz”

yolundaki ünlü emrini vermiş; yanı başındaki birlikler çekilse bile, her birliğin görev yerinde savunmayı ısrarla sürdürmesini ve çekilmeğe mecbur kalacak her birliğin kabil olan ilk noktada yeniden mevzilenerek savunmaya devam etmesini istemişti. Kahraman Türk subay, astsubay ve erleri, Başkomutanlarının bu emrini cesaretle yerine getirdiler.

O günlerde TBMM de, büyük cesaret ve direnç göstererek dimdik ayakta durmuş, görevine devam etmiştir.

Bağımsızlık savaşının en çetin günlerinde, Ordu, başındaki komutana, Meclis de temsil ettiği büyük millete lâyıık olduğunu göstermiştir.

Atatürk'ün 21 günden fazla devam etmesi sebebiyle, *“harp tarihinde misli belki olmayan bir meydan muharebesi”* olarak nitelendirdiği Sakarya'dan sonra, dünyanın Anadolu'ya bakışı değişti.

13 Ekim 1921 de, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan ile imzalanan Kars Andlaşması'nı, bundan bir süre sonra Fransa ile

²² *The Rebirth of Turkey*, New York, 1923, s. 188.

imzalanan Ankara Anlaşması takip etti. Böylece I. Dünya savaşının başlıca galiplerinden biri, Ankara hükümetini fiilen ve resmen tanımağa mecbur oldu. Bundan sonra Ukrayna ile anlaşma yapıldı. İngilizler bile, Ankara Hükümeti ile esir değişimi anlaşması imzalamaya yanaştılar; Ankara Hükümetine bağlı kuvvetlerin esir aldığı İngiliz subay ve erlerine karşılık, Malta'ya sürülen Türk aydınlarını serbest bırakmayı kabul ettiler.

Londra'da yayınlanan ünlü *Times* gazetesi, Yunanlıların Sakarya'da büyük kayıplar vererek geri çekilmeleriyle, Ankara'yı ele geçirme hayallerinin tamamıyla yıkıldığını yazıyordu. Yunan saldırısını kendi hükümetinin desteklediğini belirtmeyen İngiliz gazetesi şöyle diyordu:

“Türklerin kendi anavatanlarını savunmadaki büyük inat ve kararlılıkları Yunan istilâ dalgasını geri çevirmiştir... Yunanlıların geri çekilmesi, bütün Doğu'da, Mustafa Kemal'in zaferi olarak görülecektir.. Yunanlıların düş kırıklığı çok acı olacak ve hayallerinden uyandıkları şu günlerde, bu büyük ve uygulanması imkânsız maceraya kendi liderlerinin hırsı yüzünden sürüklendiklerini anlayacaklardır... Yunan başarısızlığı Türk milliyetçi liderinin bütün Doğu'daki prestijini arttıracaktır... Küçük Asya'nın kalbine doğru girilen bu akın tam bir felâketle sonuçlanmazsa, bu kadarını bile şükranla karşılamak gerekecektir.”²³

1921 Eylül'ünün ilk günlerinde, Yunanlıların Sakarya'da büyük bir zafer kazandıklarını belirten resmî bildirimlerine geniş yer vermiş olan Fransız basını da, sonunda gerçeği gördü. Kral Konstantin, Sakarya'da uğradığı büyük yenilgiyi örtmek için, zafer bildirimleri yayınlamıştı; en sonunda da *“Yunan Kumandanlığının daha ileri gitmeyi gereksiz görerek, ordularını geri çekmeğe karar verdiği”* iddia edilmişti. Fransız basını, gerçekleri görünce, kralı *“yalancılıkla”* suçladı; *Le Temps*: *“Yunan İmparatorluğunun istikbali Sakarya boyunda oynandı ve kaybedildi”* diye yazdı. Aynı gazete:

“Türkler bağımsızlıklarını istiyorlar ve onu korumayı bildiklerini gösterdiler”

diyordu²⁴.

²³ 14 Eylül 1921 tarihli *Times* gazetesinin başyazısından.

²⁴ Y. Akyüz, *a.g.e.*, s. 197 ve 199.

Bir Fransız dergisi ise:

“Türkler bağımsızlıklarını koruyabildiklerini ispatladılar; Yunanlılar da, aynı derecede açık olarak, kendilerini yıkıp mahveden bir fetih savaşına devamdan âciz olduklarını gösterdiler”

diye yazıyordu.²⁵

Sakarya Meydan Savaşı'nın kazanılması, düşmanı Anadolu'dan kovmak için yeterli değildi. Atatürk, yolun başında tesbit ettiği millî hedefe ulaşmak için, Sakarya'da elde edilen büyük savunma zaferi'nin, kesin bir taarruz ve imha zaferi ile tamamlaması gerektiğini herkesten iyi biliyordu.

Bir yandan Sevr Andlaşmasını Türk milletine zorla uygulatamayacaklarını anlamağa başlamış olan devletlerin bir takım yeni önerileri incelenip, diplomatik temaslar sürdürülürken; bir yandan da, diplomasinin daima askerî gerçekleri, fiilî durumu ve kuvvetler dengesini hesaba kattığı göz önünde tutularak, istilâ ordularını Anadolu'dan söküp atacak bir büyük taarruzun hazırlıkları hızla devam ettiriliyordu.

TBMM Hükûmetinin, bir yandan şerefli bir barış arayan diplomatik temasları, öte yandan “hazır ol cenge ister isen sulh-ü salâh” özdeyişi gereğince askerî hazırlıkları sürdürdüğü günlerde, Fransızlar ve İngilizler, Türk Kurtuluş Hareketinin kesin bir zafere ulaşmasını önleyecek tedbirler üzerinde düşünmekle meşgul idiler. İngiltere, hâlâ Mustafa Kemal komutasındaki güçlerin yenilgiye uğratılması umudunu yitirmemişti. Fransa, gerçekleri çoktan görmüş idi.

TBMM'nin 29 Mayıs 1920 tarihli gizli oturumunda, yani TBMM'nin açılışından yaklaşık bir ay sonra, Bağımsızlık Savaşı'nı yönetenlerin ne kadar akılcı ve gerçekçi bir durum değerlendirmesi yaptıklarını gösteren konuşmaları, yukarıda, nakletmiştik. Şimdi, karşımızdaki devletlerin 1922 yılına ait bazı resmî belgelerinden cümleler aktaracağız. Bu belgeler, Mustafa Kemal Paşa'nın ve “Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili” albay İsmet (İnönü) beyin daha 1920 başlarında yaptıkları tahlillerin ne kadar isabetli olduğunu göstermekte; iki yıl kadar sonra, Fransız-İngiliz resmî belgelerinde yer alan bazı görüşler, TBMM gizli cel-

²⁵ 18 Şubat 1922 tarihli, 7 sayılı *La Revue Hebdomadaire* (Y. Akyüz, a.g.e., s. 199)

sesinde Türk komutanlarınca yapılan tahlil ve değerlendirmeleri, âdeta tekrar etmektedir.

Fransa'nın, M. Poincaré imzası ile, İngiltere dışişlerine (Curzon'a) gönderdiği 2 Şubat 1922 tarihli bir yazı ve bu yazının ekinde yer alan Fransız Mareşali Foch'un 1 Şubat 1922 tarihli bir "değerlendirme notu", bu konuda, en dikkate değer belgelerden biridir²⁶. Bu belge, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının -daha yolun başında- gerçekleri ne kadar iyi gördüklerinin delilidir.

Poincaré, İngiliz arşivinde Fransızca olarak yer alan bu yazısında, âdeta, iki yıl önce, TBMM gizli celsesinde dile getirilenleri tekrarlayarak, aynen şöyle diyor: "*İngiliz kamuoyunun, Küçük Asya'ya yeniden İngiliz tümenleri sevk edilmesini kolayca kabul edeceğini sanmıyorum... Küçük Asya'nın konumu göz önünde tutulunca, bir ablukanın etkili olabileceğine de inanmıyorum. Türklerin, İstanbul'un işgalini sürdürmek tehdidi karşısında da boyun eğeceklerini sanmıyorum*".²⁷

Birinci Dünya Savaşı'nın başarılı Fransız komutanlarından Mareşal Foch'un, Poincaré'nin mektubuna ek olarak İngilizlere gönderilen 1 Şubat 1922 tarihli "değerlendirme notu" ise, Türk Kurtuluş Savaşı'nı yönetenlerin iki yıl önce yaptıkları tahlillerdeki haklılığı ve uzak görüşlülüğü daha da açık ve ayrıntılı şekilde, gözler önüne seriyor.

Mareşal Foch, Sevr Andlaşmasını Türklere zorla kabul ettirmeğe imkân olmadığını; bunun, Birinci Dünya Savaşı galiplerinden büyük bir ek gayret istediğini; bu devletlerin bunu göze alamayacağını; Sevr Andlaşması'nın ölü bir metin halinde kaldığını belirttikten sonra, (TBMM'nin 29 Mayıs 1920 tarihli gizli celse tutanaklarında yer alan değerlendirmeleri âdeta tekrarlarcasına) şunları yazıyor:²⁸

*"Yunan kuvvetlerinin Küçük Asya'da bulunmaları ve giriştikleri taarruz denemeleri, Türk milliyetçiliğini şahlandırmaktan ve Türk askerî gücünün adım adım yeniden kurulmasından başka bir sonuç vermemiştir... (s. 197-198)
... Açıkça görülmektedir ki, Milliyetçilere, benimsemedik-*

²⁶ Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, cilt 4, Türk Tarih Kurumu yayınları, 76 sayılı Belge ve Ek'i, Ankara 1984, s. 194-202.

²⁷ Aynı eser, s. 196.

²⁸ Aynı eser, s. 197-202.

leri bir barışı zorla kabul ettirmeği amaçlayan bir kuvvet hareketi, İtilâf Devletleri'nden, hem askerî hem de malî alanda, çok büyük bir ek gayret isteyecektir. Gereken ek gayret, bu Devletlerin niyetlerinin ve imkânlarının ötesindedir..." (s.198)

"... Anadolu'daki Yunan Ordusu bu ülkenin çıkarabileceği gücün azamîsidir ... Yunan ordusu, şimdiden, vahim ölçüde yorgunluk ve disiplinsizlik ârazi göstermektedir. Savunmadaki başarısı ile morali yükselen milliyetçi ordunun karşısında, Yunan ordusu, şimdilik durumunu korumakla yetinmeğe razı olmuş gibi görünüyor..." (s. 198)

"... Küçük Asya'nın ablukaya alınması konusuna gelince, bu da bir hayal olmaktan öteye geçemez... Böyle bir abluka (Türkiye'nin deniz sınırının uzunluğu sebebiyle uygulanmasındaki güçlük bir yana), ekonomisi daha çok tarıma dayalı olan, kendi kendini besleyebilen ve ekonomik ihtiyaçları dış ilişkilere pek bağımlı olmayan bir ülke üzerinde, sonuç olarak, hiç bir etki yapamaz" (s. 199). (Abluka konusundaki bu değerlendirmeleri İsmet İnönü'nün 29 Mayıs 1920 tarihli gizli celse konuşması ile karşılaştırınız).
 "... Kemalist birlikler hem sayı, hem de askerî değer açısından, 1920'den bu yana ilerleme göstermiştir. Manevî güçleri, kendi vatanları uğruna kendi topraklarında savaşan insanların gücüdür" (s. 199) (Yukarıda, Atatürk'ün 8 Temmuz 1920 tarihli konuşmasından alınan bölümle karşılaştırınız).

"... İstanbul'un ve Boğazların işgalini sürdürmek, Ankara Hükûmeti'nin teslim olmasına yetmeyecektir; olsa olsa, İstanbul Hükûmeti'nin ve Hilâfetin itibarını daha çok ykarak, Türkiye'nin gerçek ve etkili Hükûmeti'nin Ankara'daki Hükûmet olduğu hususunun kesinlik kazanmasına yarayacaktır." (s. 200)

Ankara Hükûmeti temsilcileriyle yapılacak temaslarda, bazı tâvizler verilerek, sür'atle barışçı bir çözüme ulaşılmasını öneren ve bu yapılmadığı takdirde askerî yenilginin kaçınılmaz olacağını anlatan Mareşal Foch, "değerlendirme notu"nun sonunda, Türk Bağımsızlık Savaşı'nın milletlerarası alanda yaptığı ve yapacağı etkilere de dikkati çekiyor:

“Fransa ve özellikle İngiltere açısından Yakın Doğu’daki askerî ve siyasî eylemlerinin böylece başarısızlığa uğraması, vahim tehlikeler yaratabilir. Böyle bir başarısızlık, bölgede ve Avrupa’da doğuracağı sonuçlar dışında, bu iki devletin sömürge imparatorluklarının uzak köşelerinde de yankılar uyandıracaktır. Türk Milliyetçiliğinin İtilâf Devletleri’ne karşı elde edeceği açık bir zafer, Arap krallıklarında ve Hindistan’da müslüman halkın dinî fanatizmini ve bunun yanında bağımsızlık ruhunu uyandırmaktan ve şahlandırmaktan geri kalmayacaktır... Önümüzdeki müzakerelerde, İtilâf Devletlerinin gözönünde tutmaları gereken askerî gerçekler bunlardır.” (S. 202)

Buna karşılık, aynı günlerde (6 Şubat 1922) İngiltere Dışişleri Bakanlığınca hazırlatılan bir başka değerlendirme notu daha az gerçekçidir. Mustafa Kemal’e karşı ablukayı ve baskıları sürdürmekten; Türkler lehine biraz değiştirilmiş yeni bir Andlaşmayı Padişah’a kabul ettirerek Mustafa Kemal’in ülke içindeki desteğini zayıflatmaktan; Cenova’da toplanacak Konferans’ta Rusya’ya tâvizler verilerek bu Devletin de Türkiye aleyhindeki plânlara ve ablukaya katılmasını sağlamaktan ve böylece Türkiye’yi tam bir siyasî yalnızlığa (political isolation) itmekten bahseden Forbes Adam ve Edmonds imzalı bu değerlendirme notu, Yunanlıların para ve askerî malzeme ile daha da güçlendirilmesini önermektedir.²⁹

Bizzat Lord Curzon tarafından da görülüp onaylanan bir başka belgede ise, hâlâ Mustafa Kemal’e karşı tepkilerin artacağından, savaşın Anadolu’da yarattığı yorgunluk ve bıkkınlıktan, zamanın Mustafa Kemal aleyhine çalıştığından dem vurularak, Milliyetçi güçlerin dağılmasına umut bağlandığı görülmektedir.³⁰

Gerçeği az çok görebilen İngilizlerden biri general Charles Townshend’di. 27 Temmuz 1922 tarihli bir muhturada, Türklerin, şerefli bir barış için ileri sürecekleri asgarî şartları sıraladığı gibi, Mustafa Kemal Paşa’dan bahsederken “İslâm âlemindeki büyük etkisini” ve “demir gibi bir irade ve cesaret sahibi olduğunu” belirtiyordu. “Yeni emelleri olan, özveri ve özgürlük ruhuna sahip, yepyeni bir Türkiye’nin doğmakta olduğuna” dikkati çeken bu İngiliz generali, hâlâ Yunanlı-

²⁹ Aynı eser, Belge 77, s. 203.

³⁰ Aynı eser, belge 78, s. 207-208.

ları destekleyerek sonuç almağı uyan İngiltere yöneticilerine, Napolyon'un bir sözünü hatırlatıyordu: “*Türkleri öldürebilirsiniz, fakat onlara boyun eğdiremezsiniz*”³¹

General Townshend, Türk generallerinin etkili ve iyi komutanlar olduklarını; strateji ve taktik bilgileri yanında, yüksek karaktere ve kabiliyete sahip bulduklarını; kıt'a subaylarının, on yıllık savaş deneyiminden sonra, mükemmel denebilecek bir düzeye eriştiklerini ve Avrupa'nın hiç bir ordusundan geri kalmadıklarını belirtiyordu.³²

Dış dünyada, kimileri Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki millî güçlerin yenilgiye uğratılmayacağı gerçeğini görür, kimileri ise bu güçlerin ergeç dağılacığını düşünürken; bir başka deyimle, çelişkili değerlendirmeler ve tahminler yapılırken; TBMM'de de nihai taarruzun bir an önce yapılmasını isteyenler seslerini yükseltiyorlar, iktidarı eleştiriyorlardı.

Taarruzun geciktiğini ileri sürenlerin sert ve sabırsız eleştirileri, macera ve hayal adamı değil, hesap ve akıl adamı olan gerçekçi Atatürk'ü, bütün hazırlıkları sabırla ve dikkatle tamamlamaktan alıkoyamadı.

O günleri yaşamış olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun belirttiği gibi:

*“Sakarya müdafaa savaşı ile Dumlupınar taarruz savaşı arasında, sabırsızlanıp barış istemek için bir kere daha Avrupa'ya başvurmak isteyenlerle, ‘bizim asıl düşmanlarımız Fransız ve İngilizlerdir; binaenaleyh, beyhude yere Yunanlılarla didişip duracağımıza Güney ve Güney-Doğu sınırlarından Suriye ve Irak'a hücum etsek’ diyenler, aynı muhalefet safında Atatürk'e karşı birleşmişlerdi”.*³³

Yeterince hazırlanmadan yapılacak bir taarruzun hiç taarruz etmemekten daha fena olduğunu, Millet Meclisinin bir gizli oturumunda, üyelere anlatan Mustafa Kemal Paşa, hazırlıklarını sabırla tamamladı. Samsun'a ayak basmasından üç yıl üç ay kadar sonra, 26 Ağustos 1922 sabahı, Büyük Taarruzu başlattı.

³¹ Belge 155'in ek'i, ((*Memorandum by Major General Sir Charles Townshend*), Bilâl N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 384 ve 386.

³² *Aynı eser*, s. 386.

³³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Bütün Eserleri 8, Atatürk*, Birikim yayınları, 1980, s. 162.

26-27 Ağustos günlerinde düşman cephesi yarılmış; bir kaç gün sonra ise düşmanın ana kuvvetleri sarılarak yok edilmiş ve esir alınmış; düşmanın yeni başkomutanı Trikupis ve çok sayıda üst rütbeli subay ele geçirilmişti. Türk ordusunun yıldırım hızıyla başarıdığı bu harekât (ve motorize olmayan bir ordunun 30 Ağustos meydan muharebesinden 10 gün sonra İzmir'e girmesi) savaşa fiilen katılmış olan orgeneral Asım Gündüz'e göre, sonraları, İkinci Dünya Savaşı sırasında geliştirilecek olan Yıldırım Harbi teorisine esas teşkil etmiştir.³⁴

Büyük Taarruz'la Türk Ordusu'nun İzmir'e girişi arasında, İngiltere, Yunan Ordusu Anadolu'dan tamamıyla kovulmadan ve İzmir Türkler tarafından kurtarılmadan, bir ateşkes ve bırakışma (mütareke) anlaşması imzalanması için çaba gösterdi. Türk Ordusu'nun zaferini yarım bırakmayı ve Yunan Ordusu'nun İzmir yöresinde toparlanabilmesini amaçlayan bu tertibe, Türk Başkomutanı'nın bir an bile kulak vermesi düşünülemezdi. O, "*İlk hedefiniz Akdeniz'dir*" emrini çoktan vermişti.

Ateşkes ve bırakışma (mütareke) düşünülse bile, Anadolu için değil, Trakya'daki Türk topraklarının boşaltılması ve Yunanlıların 1914 sınırlarının gerisine çekilmeleri ile ilgili olarak düşünülebilirdi.³⁵

Düşman Uşak'ı, Eskişehir'i, Kütahya'yı, sayısız kasaba ve köyü ateşe vererek, zulümlerine zulüm katarak, bozgun halinde çekilmişti. Türklere yapılan zulümlerin tepkisinden korkan yerli Rumlar da, Yunan Ordusu ile birlikte İzmir yönüne doğru kaçmışlardı. Batı emperyalizminin uşağı olarak Anadolu'yu istilâya girişen hayalci ve Megali İdea'cı Yunan yöneticilerinin bu akıl almaz çılgınlığa kalkışmalarından önce, yüzyıllar boyunca, Türk komşuları ile yanyana, dinlerine ve ibadetlerine karışılmadan, tam bir hoşgörü ortamı ve refah içinde yaşamış olan yerli Rumlar, Yunanistan'ı yönetenlerin ve onları maşa olarak kullanan Batı'lıların kurbanı olduklarını nihayet anlayabilmişlerdi. Bir kaç yıl önce Yunan ve İngiliz devlet adamları ve komutanları lehine "yaşasın" nidaları ile çılgınca tezahürat yapan Rumlar, şimdi, "*sana lânet olsun Corci*" çığlıklarıyla Lloyd George'u lânetliyorlardı.³⁶

³⁴ Asım Gündüz, *Hâtıralarım*, İstanbul, 1973, s. 154-155.

³⁵ Dr. Selâhi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, Ankara 1986, Türk Tarih Kurumu yayını, s. 267.

³⁶ Aynı eser, s. 268.

13 Eylül 1922'de, Mustafa Kemal Atatürk, Türk milletine hitaben bir bildiri yayınladı:

"Akdeniz, askerlerimizin zafer teraneleriyle dalgalanıyor. Asya İmparatorluğu'na yeltenen küstah bir düşmanın muharebe meydanlarına gelmek cesaretinde bulunan ordu komutanlarıyla komuta heyetleri, günlerden beri, T.B.M.M.'nin esiri bulunuyorlar... Batı fabrikalarının çelik zırhları ile kaplanan muazzam Yunan Orduları, artık, Anadolu dağlarında subayları tarafından terk edilmiş zavallı sürüler, işledikleri cinayetlerden korkuya kapılarak kudurmuş kütteleler ve ağaç diplerine bırakılmış dermansız yaralılardan ibaret kaldı... Büyük Türk Milleti... Büyük zafer münhasıran senin eserindir".

diyordu.

30 Ağustos zaferinden sonra, Fransa'nın o tarihteki en önemli gazetesi şu yorumu yaptı:

"Onbeş günde, bir yıldırım taarruzu ile, Mustafa Kemal Paşa'nın orduları amaçlarına ulaştılar... Yunan ordularını yenerek kalıntılarını denize attılar... Yunanlılara mütareke bahşedilmeden, işgal altındaki toprakların boşaltılması işi silâhla çözüldü... Küçük Asya meselesi bizzat Türkler tarafından halledilmiş kabul edilebilir. İngiliz diplomasisinden cür'et alan ve olayları anlamak istemeyen Kral Konstantin'in maceracı politikasının vardıği sonuç işte budur".³⁷

30 Ağustos zaferinden sonra, kısa sürede, bütün Anadolu istilâ ordularından temizlenmiş; Sevr Andlaşması, bir daha dirilmemek üzere Türk süngüsü ile yırtılmıştı. Düşmanlar, İstanbul'daki İngiliz, Fransız, İtalyan işgalini kısa sürede sona erdirmeyi ve Trakya'daki Yunan askerlerinin de Meriç Batı'sına çekilmesini taahhüt ettiler. Böylece, Mudanya Anlaşması imzalandı.

Lozan Barış Andlaşması, kapitülâsyonlardan, bağımsızlığı zedeleyecek kayıt ve şartlardan, ağır savaş tazminatı taleplerinden kurtulmuş; millî sınırları içinde egemenliğini herkese kabul ettirmiş, yeni ve bağımsız bir Türkiye'nin kurulmasına imkân sağladı.

³⁷ *Le Temps*, 11 Eylül 1922, s. 1. (Y. Akyüz, a.g.e., s. 210).

Büyük Zaferin ikinci yıldönümünde, 30 Ağustos 1924 günü, Dumlupınar'da yaptığı konuşmada, Mustafa Kemal Atatürk, millî kurtuluşun kaynağındaki yenilmez gücü şu sözlerle açıklıyordu:

*“Bir milletin ruhu zaptolunmadıkça, bir milletin azim ve iradesi kırılmadıkça, o millete hâkim olmanın imkânı yoktur. Yüzyılların doğurduğu bir millî ruha, güçlü ve devamlı bir millî iradeye hiç bir güç karşı koyamaz.”*³⁸

Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğindeki Kurtuluş Mücadelesine ne kadar zor şartlarda başlandığı; eldeki gücün azlığı; Birinci Dünya Savaşının güçlü galiplerinin geniş imkânları; Türk Milletinin sonu gelmez savaşlarda ne derecede yorgun ve bitkin bir hale gelmiş olduğu düşünülürse, elde edilen başarının büyüklüğü daha iyi anlaşılır.

Birinci Dünya Savaşı sonunda devletlere dikte edilen andlaşmalar içinde, uygulamaya konamadan yırtılıp atılan tek andlaşma Sevr Andlaşmasıdır. Birinci Dünya Savaşını sona erdiren andlaşmalar içinde, dikte edilerek değil, müzakere edilerek ve tarafların gerçek rızasıyla imzalanan tek andlaşma Lozan Andlaşmasıdır. Bu nedendir ki, Birinci Dünya Savaşını sona erdiren andlaşmalar içinde, bugün de varlığını koruyan ve hukukî değer taşıyan andlaşma, yine Lozan Andlaşmasıdır.

Mustafa Kemal Paşa'ya ve Ankara Hükümetinin Paris'teki temsilcisi Ahmet Ferit beye, 30 Ağustos Zaferinden sonra, dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen yazı ve telgraflar bile, Türk Kurtuluş Savaşının milletlerarası etki ve yankılarını göstermeğe yeter.

Cezayirden gelen Fransızca telgraflardan biri şöyledir:

*“Cezayir'in müslüman halkı ... ellerini Yüce Allaha doğru açarak, kalplerinin derinliğinden dua ediyor ve Mustafa Kemal Paşa Al Muzaffer Al Gazi hazretlerine en içten ve saygı dolu tebriklerini sunuyorlar.”*³⁹

Ankara Hükümetinin Paris'teki temsilciliğine Tunus'tan gönderilen bir telgrafta ise şöyle deniyor:

“Destur Partisi, Kemalist Orduların zaferi münasebetiyle duyduğu derin sevinci size iletirken, büyük Mareşal Mustafa

³⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, İkinci Baskı, Ankara, 1959, s. 178.

Kemal'e ihtiram dolu, yürekten iyi dileklerini ulaştırmanızı rica eder".⁴⁰

Atatürk, daha Millî Mücadelenin başında, önderlik ettiği Millî Kurtuluş Hareketi'nin milletlerarası alanda büyük yankılar uyandıracığını açıkça görmüştü. Zaferden sonra Hindistan'dan gelen bir kutlama yazısına verdiği cevapta, muzaffer Başkomutan, elde edilen başarının milletlerarası alanda yaratacağı etkileri şu sözlerle belirtiyordu:

"... Bizim bu zaferimizin doğuracağı büyük sonuçlar yalnız Türkiye'nin kaderi üzerinde etkili olmakla kalmayacak, aynı zamanda bütün zulüm gören milletleri, kendi hayat ve bağımsızlıklarını tehdit ve tazyik eyleyen zalimler aleyhine hareket için gayrete getirecektir...

... Hindistan davasının da pek uzak olmayan bir zamanda tam bir başarı ile sonuçlanacağından ümitli bulunuyoruz..."⁴¹

Millî Kurtuluş Savaşında, Türk Milletinin, Atatürk'ün önderliğinde kazandığı zafer, Asyanın bir ucundaki Endonezya'dan Hint yarımadasına, Orta Doğuya, Fas'a kadar sömürge haline getirilmiş bulunan İslâm âlemini bir uçtan bir uca sevince boğmakla kalmamıştır; Çin'den Hindçini'ye, Hint yarımadasından Kara Afrika'ya kadar, sömürge veya yarı sömürge idaresi altında yaşayan, Konfüçyüs'cü, Brahman, Hristiyan veya putperest yüz milyonlarca insana da umut, sevinç ve ilham kaynağı olmuştur.

³⁹⁻⁴⁰ Otuz Ağustos Zaferinin dış dünyadaki yankılarını belirten bu örnekler Bilâl N. Şimşir'in *Atatürk ile Yazışmalar, cilt I, 1920-1923*, (Ankara 1981) adlı eserinden alınmıştır.

⁴¹ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV*, Ankara 1964, s. 479. Atatürk, sömürgecilik ve emperyalizmin ergeç yok olacağı yolundaki inancını, 1933'te, şu güçlü sözlerle ifade etmiştir: "Doğudan şimdi doğacak olan güneşe bakınız!.. Bugün, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan, bütün Doğu milletlerinin de uyanışını öyle görüyorum. Bağımsızlık ve hürriyetine kavuşacak daha çok kardeş millet vardır. Onların yeniden doğuşları, şüphesiz ki ilerlemeye ve refaha yönelmiş olarak vuku bulacaktır. Bu milletler, bütün güçlülere ve bütün engellere rağmen, bunları yenecekler ve kendilerini bekleyen geleceğe ulaşacaklardır. Sömürgecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerini, milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir uyum ve işbirliği çağı alacaktır".

(Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, genişletilmiş 3. basım, Ankara 1984, s. 325-326).

Atatürk'ün, imparatorluğun artık geçmişte kaldığı gerçeğini görüp, millî bir devlet kurma yolundaki akılcı tutumu; çağdaşlaşmayı gerçekleştirme yolundaki kararlı ve cesur hamleleri de, ayrıca bütün dünyada derin izler bırakmıştır. Kendi sömürgelerinin halkları ile Türk milleti arasındaki bağları koparmak için, İngilizler ve Fransızlar, Hindistan'da ve Arap ülkelerinde, Türkiye'nin ve Mustafa Kemal'in İslâm'dan uzaklaştığı yolunda yoğun propagandalar yaptılar. Teokratik devlet yapısının yerine çağdaş, lâik bir devlet kurmanın önemini bilenler ve İslâm dininin özüne bağlılıkla teokratik devlet kalıpları içinde hapsolmanın farkını anlayanlar, bu haksız ve ard niyetli propagandadan etkilenmediler. Zamanla, sömürgecilerin, İslâm'ın dostları olmadıkları gerçeği aldatılan kütlelerce de anlaşıldı.

Atatürk Türkiyesi, millî kurtuluş şahlanışının örneği ve ilham kaynağı olduğu gibi, gelişmeğe muhtaç pek çok ülkenin çağdaşlaşma çabalarına da ışık tuttu.

Pakistan'ın kurucusu Muhammed Ali Cinnah'a göre:

*“Türk Kurtuluş Hareketinin lideri Mustafa Kemal Atatürk, bütün dünya için bir örnektir. Onun ölümü ile, yalnız İslâm âlemi değil, bütün dünya, tarih boyunca yaşamış en büyük insanlardan birini kaybetmiştir.”*⁴²

New Delhi'deki Jawaharlal Nehru Üniversitesi'nin Profesörlerinden Dr. Muhammed Sâdık (Mohammad Sadiq), *“Türk İnkılabı ve Hindistan Özgürlük Hareketi”* başlıklı eserinde, Hindistan'da bağımsızlık mücadelesi yolunda sağlanan millî beraberliğin *“ilham kaynağının Türk milleti olduğunu”* belirtir; Türk Bağımsızlık Savaşı'nın ve Mustafa Kemal Atatürk'ün, ister Müslüman, ister Hindu veya Sih olsunlar, bütün Hindistan halkını ve Hint kurtuluş mücadelesi önderlerini nasıl derinden etkilediğini, belgelere dayalı olarak açıklar.⁴³

Bu Hindistan'lı bilim adamına göre:

“Türk Kurtuluş Savaşının gazisi ve Türk İnkılabının mimarı Mustafa Kemal Atatürk, kendi milletinin kaderini

⁴² *The Hindu* (Madras) gazetesinin 11 Kasım 1938 tarihli sayısında yayımlanan demeci (Prof. S.A. Haqqi'nin İş Bankası'nın Mayıs 1981 Atatürk Sempozyumuna sunduğu *The Atatürk Revolution and India* adlı bildirisinde nakledilmiştir).

⁴³ M. Sadiq, *The Turkish Revolution and the Indian Freedom Movement*, Macmillan India, 1983, s. VIII.

değiştiren ve emperyalizmden kurtulma vetiresinde kalıcı bir iz bırakan büyük insanlardan biridir. Bu Türk devlet adamı . . . savaştan yorgun ve bitkin düşmüş yurttaşlarına umut aşulamakla kalmamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün başarısı ve mesajı, Türkiye'nin sınırlarının çok ötesinde geniş bir alana yayılmıştır; sömürge esareti altında inleyen herkese esin kaynağı olmuştur. O yeni bir uyanışın müjdecisi, Asya'da özgürlüğün habercisi olmuştur: O'nun önderliğindeki Türk Kurtuluş Hareketi, bütün Asya'da sömürgeciliğin ölüm çanının çalınmasına yol açmıştır"⁴⁴.

Hintli bilim adamı, şüphesiz, Türk Millî Mücadelesi ile Hindistan'da başlayan Özgürlük Hareketi arasında tam bir benzerlik bulunmadığının farkındadır. Türkiye, Millî Mücadele'den önce de, hiç bir zaman bağımsızlıktan yoksun bir sömürge durumuna düşmediği için, Türkiye'nin durumu Hindistan'dan farklı idi. Ancak, Türk Millî Mücadelesi de Batı emperyalizmine karşı girişilmiş bir millî bağımsızlık savaşıydı; çünkü, sömürge yönetimi altına düşmemiş olsa bile, Türkiye de, sömürgeci bir istilâ tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyordu.⁴⁵

Büyük Zafer ve Lozan Andlaşması, bütün Hind Yarımadasında ve ezilen ülkelerde, bir milletin "*yeniden hayata, şerefe, büyüklüğe kavuşmasının*" sembolü olmuştu. Prof. Mohamamad Sadiq'in tahliline göre, "*söz konusu olan sadece askerî bir zafer değil, aynı zamanda siyasi bir zaferdi. Bunların da üstünde olarak, Türkiye, savaşta ve barışta elde ettiği başarılarla anlam kazandıran entellektüel ve ahlâkî bir zafer de kazanmıştır"*⁴⁶. Türk-Yunan çatışması iki fikir arasında bir çatışma idi: Türkler geçmişini diriltmek değil, yeni bir hayatı başlatmak çabasında idiler; bağımsız bir millî devlet kurmak istiyorlardı. Yunanlılar ise geçmişte kalmış boş hayalleri, tarihe gömülmüş Bizans İmparatorluğunu diriltmeye çalışıyorlardı. Türklerin zaferi, yaşayan bir fikrin ölü hayallere; haklı bir davanın emperyalist yayılcılığa karşı zaferini tescil ediyordu.⁴⁷

⁴⁴ *Aynı eser*, s. 73.

⁴⁵ *Aynı eser*, s. 39.

⁴⁶ *Aynı eser*, s. 69, not 1.

⁴⁷ *Aynı eser*, s. 101, not 34.

Hindistan Millî Kongresi'nin Büyük Zafer'den sonra yapılan bir toplantısında, Hint'li Lider Abul Kalam Azad, Mustafa Kemal Atatürk'ü "*çağın en büyük şahsiyeti*" olarak nitelendirdi.⁴⁸

Hindistan'da yapılan bir başka toplantıda, Mustafa Kemal Atatürk'e "*Seyf-ül İslâm*" (İslâm'ın kılıcı) ünvanı veriliyor ve "*kazandığı zaferlerin yalnız İslâm âlemine değil, bütün Asya kıtasına şeref kazandırdığı*" ilân ediliyordu.⁴⁹

Şair-filozof Muhammed İkbal, TBMM'nin Hilâfeti kaldırmasından sonra Hindistan'da Türkiye aleyhine yürütülmek istenen (ve İngiltere hizmetindeki Ağa Han ve benzerlerinin ön ayak oldukları) olumsuz propagandalara karşı çıkarak, konuya çağdaş bir yorum getirmiş, Atatürk'ün tuttuğu yolun doğruluğunu savunmuştur. Değerli İslâm filozofu ve şairi, şöyle diyor:

*"Gerçek şudur ki, bugün İslâm milletleri arasında dogmatik uykudan silkinip uyanmış ve bilince erişmiş tek millet Türk milletidir. Sadece Türkiye, düşünce özgürlüğü hakkına sahip çıkmıştır... Çoğu İslâm ülkeleri eski değerleri mekanik şekilde tekrarlarlarken, Türkler yeni değerler yaratma yoluna girmişlerdir..."*⁵⁰

Hint'li Lider Nehru, yalnız emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı girişilen kurtuluş mücadelesi bakımından değil, fakat çağın gerekleriyle ve akılcı devlet yönetimiyle bağdaşmayan bazı dogmalardan kurtulma açısından da, Türkiye'nin ve Mustafa Kemal Atatürk'ün verdiği örneğe dikkati çekmiştir. Hindistan'daki kast sistemine karşı çıkarken, kadınların statülerinin düzeltilmesini savunurken, çağımızın gereklerine aykırı dogmalarla savaşırken, Pandit Nehru, Atatürk'ü örnek göstermiştir. Bir konuşmasında:

"Savaşta yenik düşmüş, geri kalmış, dogmaların esiri olmuş Türkiye'nin, Mustafa Kemal Paşa'nın ilham

⁴⁸ 15 Aralık 1923, *Khutbat-i Azad* (Delhi, 1974) s. 163-164 (Nakleden: M. Sadiq, a.g.e., s. 69).

⁴⁹ M. Sadiq, a.g.e., s. 112.

⁵⁰ Muhammed İkbal, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*, Delhi, 1974 Baskısı, s. 153-160 (M. Sadiq, a.g.e., s. 123).

verici önderliğiyle, adeta bir günde, nasıl hızla ilerleyen büyük bir ülke haline dönüştüğünü"

belirterek, bundan ders alınmasını istemiştir.⁵¹

Hindistan'ın ünlü lideri Pandit Nehru "*The Discovery of India*" (Calcutta, 1945) adlı eserinde de, Mustafa Kemal Atatürk'ün "*yalnız Müslümanlar tarafından değil, Hindular tarafından da çok sevildiğini*" vurgulamış, "*Mustafa Kemal Atatürk, gençlik günlerimizde kullandığımız adıyla Kemal Paşa, benim kahramanımdı*" demiştir.

Endonezya bağımsızlık mücadelesinin önderlerinden Sukarno, gençliğinde ve bağımsızlık mücadelesinin güç günlerinde, Kemal Atatürk'ten ilham aldığını anlatmıştır.

Ülkesinin bağımsızlığı için savaşırken bir süre Fransız zindanlarında hapsedilmiş olan Tunus bağımsızlık mücadelesi lideri (ve sonradan Tunus devlet başkanı) Habib Burgiba, Atatürk'ün kendisine ve arkadaşlarına nasıl ışık tuttuğunu, hem Türkiye'yi ziyareti sırasında TBMM'de yaptığı bir konuşmada, hem çeşitli demeclerinde anlatmıştır. Burgiba'ya göre, Atatürk'ün verdiği örnek hiç bir zaman unutulmayacak; ebedî olan eseri, başka milletler için de ilham kaynağı olmağa devam edecektir. Tunus Başbakanlarından H. Noira, "*bağımsızlık için savaşırken, yalnız Türklerin değil, bütün İslâm ülkelerinin örnek mücahidi Mustafa Kemal'den ders aldık*" demiştir.⁵²

Çin'li liderlerden bir çoğu, Atatürk'ü, yol gösteren bir lider olarak saygıyla anmışlardır.

Mısır'lı yazar M. Moushrafra'ya göre, kendi ülkesinin sınırları dışında da büyük etkisi olan Atatürk, insanlığa ışık tutan bir liderdir; Doğu milletlerine, millî benliklerini yitirmeden, çağdaş değerlere intibak edebileceklerini gösteren O'dur.⁵³

Bugün Bangladeş'de kalan Noakhali eyaletinin Daganbhuiya şehri halkı, 1939 da kurdukları bir liseye Atatürk'ün adını vermişlerdir. Okul bugün de aynı adı taşımaktadır. Okullarına "Ata-

⁵¹ Bk. Nehru'nun 18 Nisan 1928 tarihli konuşması (*Selected Works of Jawaharlal Nehru*, c. 3, s. 221'den naklen M. Sadiq, a.g.e., s. 129).

⁵² S. Çiller, *Atatürk için diyor ki*, Varlık Yayınları, 1978, s. 300-301; Sadi İrmak, *Atatürk'ün Dünyadaki Yankıları*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. II, sayı 4, s. 54.

⁵³ *Atatürk*, Kahire, s. 187-188.

türk Lisesi" adını verirken, bu Bangladeşliler, Atatürk'ün yalnız Türkiye'ye değil, bütün İslâm âlemine baha biçilmez hizmetler yapmış olmasını gerekçe olarak göstermişler, bu hususu Türkiye Cumhuriyetinin en yakın konsolosluğuna yazı ile bildirmişlerdir. Bütün Hint yarımadasında sömürge yönetiminin hüküm sürdüğü bir sırada gerçekleştirilen bu hareket, aynı zamanda İngiliz yönetimine karşı dolaylı bir protesto ve bağımsızlık lehine bilinçli bir halk hareketi idi.⁵⁴

Atatürk'ün Üçüncü Dünya ülkeleri üzerindeki etkisini gösteren örnekler ve yazılar saymakla bitmez.⁵⁵ Ancak, Fransız siyaset bilimcisi profesör Maurice Duverger'nin şu görüşünü hatırlatmakta yarar vardır:

*"1945 den beri Kemalizm bir örnek değeri kazandı... Kemalizm, Moskova veya Pekin'in etki alanında olmayan Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğuna, doğrudan doğruya veya dolaylı şekilde, ilham kaynağı olmuştur. Gelişme halindeki ülkeler için, Kemalizm, marksizmin gerçek alternatifi'dir."*⁵⁶

Doğumunun 100. yıldönümü münasebetiyle düzenlenen törende, Atatürk hakkında, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri,

"Yüzyılımızın en büyük adamlarından biri, millî kurtuluşun kahramanı, barışın mimarı"

deyimlerini kullanmıştır.

Hindistan Kadınlar Birliği'nin görüşüne göre, bu nitelendirme yeterli değildir. Bu teşkilâtın fikri şöyle:

"Mustafa Kemal dünya kurulduğundan bu yana gelmiş geçmiş en büyük kadın hakları savunucularından biridir. Mustafa Kemal Atatürk, kadınları haklarına kavuşturan bir önder olmakla kalmaz; o bütün insanlık tarihinin en büyük simasıdır".⁵⁷

⁵⁴ Bilâl N. Şimşir, "Doğu Bengal'de Atatürk Lisesi", "Belleten", Cilt XLIII, sayı 170.

⁵⁵ Bu konuda, Dietrich Schlegel'in 1981 de, Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası Atatürk Konferansına sunduğu "Atatürk and The Third World" başlıklı bildiriye ek bilgiler vardır.

⁵⁶ "Le Kémalisme" başlıklı makale, supplément du journal *Le Monde*, 27 Mayıs 1961, Paris.

⁵⁷ *The Hindu* adlı Madras gazetesinde 13 Kasım 1938 günü yayınlanan "All-India Women's Conference" bildirisi (S. A. Haqqi, a.g.e.'den).

Atatürk'ün etkisi yalnız Doğu'da değil, Batıda da çok derin olmuştur. Sayısız değerlendirmeler içinde, fransız devlet adamı ve yazarı Edouard Herriot'nun görüşünü zikretmekte yarar vardır. Edouard Herriot, Türkiye Cumhuriyetine uzunca bir ziyaret yapmış, Atatürk'ü yakından tanımış ve bir kitabının geniş bölümünü genç Türkiye Cumhuriyeti ile Atatürk'e ayırmıştır. Bu mütefekkir devlet adamına göre:

*“Atatürk, dünya tarihinin ortaya çıkardığı en büyük devlet adamlarından biridir.”*⁵⁸

Herriot'ya göre, Atatürk, *“Devlet adamlığını en yüce anlamıyla gerçekleştiren kişidir.”*⁵⁹

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilâtı (UNESCO), doğumunun 100. yıldönümünde, Atatürk'ü anma kararı alırken şöyle diyordu:

“Kemal Atatürk, sömürgecilik ve emperyalizme karşı girilen ilk kurtuluş mücadelelerinden birinin lideridir.”

“Kemal Atatürk, dünya milletleri arasında devamlı barış ülküsünün ve karşılıklı anlayış ruhunun olağanüstü bir öncüsüdür; bütün hayatı boyunca insanlar arasında hiçbir renk, din ve ırk ayrımı tanımayan bir âhenk ve işbirliği çağının açılması uğrunda çalışmıştır.”

Atatürk, birbirini aralıksız kovalayan savaşlar boyunca, askerî bir deha ve bir savaş kahramanı olarak parlamıştı; fakat Atatürk, aynı zamanda, Türk tarihinin en uzun barış dönemini açmağı başarmış olan önderdir.

Osmanlı İmparatorluğu, 1450'den 1900'e kadar her elli yılın otuzbuçuk yılını savaşta geçirmişti. Osmanlı İmparatorluğu tarihinde en uzun barış dönemi 29 yıl sürmüştü. 1450-1900 yılları arasında, ortalama olarak, iki yıl barışa üç yıl savaş düşmektedir.⁶⁰ Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğundan bu yana, sürekli barış içindedir. (Kore'ye asker gönderilmesi Birleşmiş Milletlerin bütün ülkelere

⁵⁸ *Orient*, Paris, 1934, s. 98.

⁵⁹ *Aynı eser*, s. 127.

⁶⁰ Quincy Wright, *A Study of War* (Chicago, 1942) adlı eserden nakleden Dankwart A. Rustow, *Ulusal bir Devletin Kuruluşu-Atatürk'ün Tarihsel Başarısı* (Mayıs 1981'de Atatürk Sempozyumuna sunduğu bildiri).

yaptığı görev çağrısının sonucu idi; Kıbrıs Barış Harekâtı ise, Garantî Andlaşmasından doğan bir hakkın kullanılması ve bir görevin yerine getirilmesidir).

Atatürk bir aksiyon adamıdır; fakat demeç ve nutuklarını okurken, O'nun aynı zamanda büyük bir fikir adamı olduğunu görürsünüz; Atatürk, siyasî düşünce tarihinin büyük ustaları kadar meharet, açıklık ve berraklıkla düşünceleri işleyebilen bir kişidir. Onun bu yönünü en iyi belirtenlerden biri, yukarıda sözü geçen, ünlü Fransız devlet adamı ve düşünürü Edouard Herriot olmuştur:

*“Türk İnkılâbı düşüncenin ürünüdür. Bu İnkılâbı yöneten kişi, sosyal ve politik sorunların çözümünü bilimde aramak gerektiğini bilen bir kişidir. Bu kişi, milletleri yönetenlerin ahlâkî yollara bağlı kalmalarının önemini de bilmektedir. Bu eski kurmay subay, bu sivil kıyafetli general, bize adeta Kant'cı bir filozof gibi görünmektedir. . Bütün insanlık tarihinde, Gazi Mustafa Kemal gibi, milletiyle kaynaşan, onun için mücadele eden, ceza çeken ve bütün engellere rağmen milletini asil hedefine doğru ilerleten önderlerin sayısı pek azdır.”*⁶¹

Atatürk “karizmatik” bir liderdi. Kendi yurttaşları ve pek çok yabancı, onun olağanüstü, adeta insanüstü yeteneklere sahip olduğuna inanmışlardı. Böyle düşünenler arasında, onun nezdinde görev yapan nice ünlü diplomat, yabancı devlet adamları da vardı. Meselâ İngiltere'yi Ankara'da 1933-1939 yılları arasında temsil eden büyükelçi Sir Percy Loraine, Atatürk'le ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapıyor:

*“Eminim ki Atatürk tamamiyle olağan dışı bir insandı. Tehlikeden korkmanın veya güçlükler karşısında tereddüt geçirmenin ne olduğunu hiç bilmeyen bir insandı. Başka hiç bir insanda görmediğim için adlandırmak imkânına sahip olmadığım bir çeşit sezgi ile, karşılaştığı bir problemde veya durumda, önemli olan noktayı önemsiz olanlardan —derhal ve görünürde hiç bir şaba harcamaksızın— ayırabilme gücüne sahipti.”*⁶²

⁶¹ Edouard Herriot, *Préface* (Tekin Alp, *Le Kémalisme*, Paris 1937).

⁶² Kemal Atatürk as I Knew Him (Broadcast on the Third Programme, BBC), 10 kasım 1948.

Bir başka İngiliz büyükelçisi, Sir George Clerk, onun için, “*Yüzyılımızın adamı Mustafa Kemal’dir*” demiştir.⁶³

ABD büyükelçilerinden Charles H. Sherrill de şunları yazmıştır:

“*Büyük insan yetiştiren bir millet büyük millettir... Bugün dünyada Mustafa Kemal’den daha üstün bir devlet adamı yoktur*”.⁶⁴

Fransa’nın eski Ankara büyükelçisi Charles de Chambrun, Atatürk’ün ölümünden bir gün sonra, *Le Figaro*’da yayınlanan bir yazısında, Türkiye Cumhurbaşkanı’nın Çankaya’da Fransız generali Gouraud ile karşılaşmalarını anlatırken, Atatürk’ün yalnız askerî dehasını değil, diplomasideki inceliğini ve insan olarak niteliklerini göklere çıkarır. General Gouraud, Çanakkale Savaşlarında bir kolunu kaybetmişti. Türkiye’ye gelişi de, Çanakkale’de dikilen bir anıtın açılışı ile ilgiliydi. Fransız Büyükelçisi, yazısında, karşılaşmayı şöyle anlatıyor:

“*O günü hiç unutmayacağım... Çanakkale’de hayatlarını kaybedenler için dikilen bir anıtın açılış töreninden bir gün önce idi. Ankara’da bulunuyorduk. Çanakkale Savaşından sağ çıkan iki kişi ayakta karşı karşıya idiler. Aralarında artık siperler yoktu. General Gouraud’nun mavi bakışı Mustafa Kemal’in gelik gözleriyle karşılaşmıştı. Mustafa Kemal, bana doğru eğilerek ve muhatabının içi boş duran ceket kolunu işaret ederek, duygulu bir şekilde ve çok hafif sesle: “Türk toprağında dinlenen bu şerefli kol, artık, ülkelerimiz arasında son derecede değerli bir bağdır”*

demişti.⁶⁵

Aynı Fransız diplomatı, bir başka yayınında, Atatürk hakkında Venizelos’un kendisine söylediklerini nakletmiştir. Anadolu’yu işgale ve ilhaka kalkışan eski Yunan Başbakanı Venizelos, yıllar sonra, bütün plânlarını bozan Atatürk’ü Ankara’da ziyaret etmişti. Venizelos, “Gazi”nin huzurundan ayrıldıktan hemen sonra, izlenimlerini, Fransa’nın Ankara Büyükelçisi Comte Ch.de Cham-

⁶³ René Marchand, *Le Réveil d’une Race*, Paris 1927, s. 26-28.

⁶⁴ *A Year’s Embassy to Mustafa Kemal*, New York, London 1934.

⁶⁵ *Hommage à Mustafa Kemal*, *Le Figaro*, 11 kasım 1938.

brun'e, gözleri hâlâ heyecandan parlayarak, anlatmıştır. Venizelos'un, yakında tanyınca, Atatürk'e duyduğu hayranlığı belirten sözlerinin bir bölümü şöyledir:

*"Çok büyük bir insan !.. Bu kadar engin düşünceli, devlet yönetiminde bu derecede bilgi sahibi bir generale hayatım boyunca rastlamadım."*⁶⁶

Atatürk'ün ölümünden yıllarca sonra, Fransa'yı II. Dünya Savaşında uğradığı askerî yenilginin ağır sonuçlarından ve uçurumdan kurtarmayı başaran asker ve devlet adamı Ch. de Gaulle, Atatürk'e olan hayranlığını belirtirken şöyle diyordu:

"Atatürk şereflerin en yücesine, milletinin kurtuluşunu, yeniden dirilişini sağlama şerefine erişmiştir".⁶⁷

Yurttaşlarının ve yabancıların büyük kısmının kendisinde olan üstü nitelikler görmelerine rağmen, Atatürk, bu çeşit hükümlerin tesirinde kalmadı; sadece kendi şahsî sezgilerine ve yeteneklerine güvenip yanılığara düşmedi; olayları ve gerçekleri akılcı şekilde tahlil edip değerlendirme metodundan ayrılmadı; bir konuda karar almadan önce "durum muhakemesi" yapmaya, başkalarına danışmaya ve hür tartışmaya önem verdi; kişilere bağlı olmaksızın varlıklarını sürdürebilecek ve kendisinden sonra da devam edecek "müesseseleri" (kurumları) kurmanın ve meşru karar mekanizmaları oluşturmanın yararlarını hiç bir zamanın gözden uzak tutmadı.

Atatürk'ün büyük "karizma"sı vardı. "Atatürk bu karizmasından yararlanmak istememiş ve daha başlangıçtan itibaren otoritesini akılcı-hukukî kalıpları içerisinde kurumsallaştırmağa çalışmış"; T.B.M.M. başta olmak

⁶⁶ Ch. de Chambrun'un *Traditions et Souvenirs* (Paris, 1952) adlı eserinde naklettiği sözler.

⁶⁷ Atatürk'ün milletlerarası alandaki etkisini gösteren bu ve benzeri sözler için, bkz. Turhan Feyzioğlu, "*Kemal Atatürk; Leader de la Libération Nationale et du Développement dans la Paix*", Paris'te Académie Diplomatique Internationale'de ve Brüksel Üniversitesinde 20 ve 21 Ekim 1981 tarihlerinde verilen iki konferansın metni (Académie Diplomatique Internationale yayınları arasında basılmıştır, Paris 1982; ayrıca Türk Dışişleri Bakanlığınca yayımlanmıştır, Ankara 1982).

üzere, kalıcı, demokratik kurumlar kurmuştur. Bu sayede, eseri, kendisinden sonra da, gelişerek yaşamağa devam etmiştir.⁶⁸

Atatürk, hem bütün kalbiyle sevdiği ve mensup olmaktan sonsuz gurur duyduğu Türk Milleti'nin, hem de bütün insanlığın mutluluğu için çalışmıştır.

Atatürk, kinlerden, düşmanlıklardan, açlıktan, yoksulluktan kurtulmuş; insanların ırk, renk, cinsiyet, din esasına dayalı ayrımcılıklarla ezilmediği bir dünyanın kurulmasını istemiş; bu yolda çaba harcamıştır.

Türk milletinin olduğu kadar insanlığın gelecek kuşakları için de bir ilham kaynağı olmağa devam edecek olan bu çok büyük insanın yüce özlem ve ülkülerini gerçekleştirme yolunda bütün gücümüzle çalışmak, Atatürk'ün anısına dikilebilecek anıtların en güzelidir. Türk Bağımsızlık Savaşının hem milletimiz, hem de ilham verdiği başka milletler açısından taşıdığı büyük önemi hiç unutmamalı; zaferi mümkün kılan bağımsızlık aşkına, milli bilince, milliyetçi ruha, özveriye, akılcı ve gerçekçi tutuma sâdik kalmalıyız.

⁶⁸ Dankwart A. Rustow, "Atatürk as an institution-builder", (*Atatürk: Founder of a Modern-State* başlığı ile A. Kazancıgil ve E. Özbudun'un editörlüğünde yayınlanan ortak eserdeki incelemesi, London 1981, s. 57-77.); Ahmet Mumcu, Ergun Özbudun, Turhan Feyzioğlu, Yüksel Ülken, Ağah Çubukçu, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II, Atatürkçü Düşünce Sisteminin Temelleri* başlıklı ortak eser, Ankara 1986, s. 82-84.